نشریه ترویجی

پرورش مرغ بومی

سازمان جهاد سازندگی استان لرستان
مدیریت ترویج و مشارکت مردمی

بسم‌الله‌الرحمن الرحیم

نشریه ترویجی

پرورش مرغ بومی

سازمان جهادسازندگی استان لرستان

مدیریت ترویج و مشارکت مردمی

۱۳۷۹

□ عنوان: پرورش مرغ بومی □
□ نویسنده: قدرت ا... منصوری ـ محمد حسن میرزایی □
□ بررسی کارشناسی و آماده سازی: اداره تدوین متون مرکز نشر و تصویر □
□ ناشر: مدیریت ترویج و مشارکت مردمی جهاد استان لرستان □
□ حروفچینی: علی نقی دلدار □
□ صفحه‌آرایی: محمد صالحی‌پور □
□ نوبت و زمان چاپ: نوبت اول، ۱۳۷۹ □

فهرست مطالب

مقدمه

پرورش مرغ بومی از زمان‌های قدیم در خانواده‌های روستایی رواج داشته است. آنان در کنار کشاورزی و دامداری، کار پرورش مرغ بومی، بوقلمون و غاز را نیز انجام می‌داده‌اند. این کار در خودکفایی خانواده‌های روستایی و فراهم‌کردن پروتئین مصرفی آنان کمک زیادی بوده است.

پرورش مرغ بومی با استفاده از روش‌های جدید مرغداری، علاوه بر خودکفایی، درآمد خانواده را هم زیاد می‌کند. برای این کار باید نکته‌های مدیریتی و بهداشتی را رعایت کرد. نکته‌هایی مانند ساختن لانه بهداشتی، تهیه دان و آب سالم، واکسن زدن به موقع، پیشگیری از بیماری‌ها و درمان آنها در بهره‌برداری خوب و اقتصادی نقش مهمی دارند.

در این نشریه شما روستاییان عزیز با نکته‌های مهم بهداشتی و مدیریتی پرورش مرغ بومی آشنا می‌شوید.

اهمیت نگهداری مرغ بومی در روستا

اضافه مواد غذایی و چیزهای کم‌ارزش کشاورزی از راه مناسب به مصرف مرغ‌ها می‌رسد. در نتیجه این ماده‌های اضافه به محصولات مفیدی مانند تخم‌مرغ و گوشت تبدیل می‌شوند. تخم‌مرغ و مقدار زیادی از گوشت لازم روستاییان و عشایر از راه نگهداری مرغ فراهم می‌شود. نگهداری مرغ برای خانواده روستایی و عشایری یک منبع درآمد است.

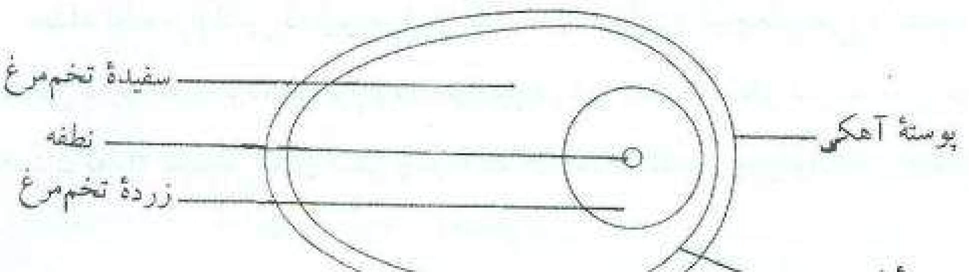
انتخاب نژادهای تخمگذار

به طور معمول، نژاد تخمگذار، سبک وزن و کوچک اندام است. مرغ‌های این نژاد بیشتر در حالت حرکت و فعالیت هستند. این مرغ‌ها برای جستجوی خوراک به زمین نوک و پا می‌زنند. به همین دلیل، همیشه تندرست و شاداب هستند. جوجه‌های نژاد تخمگذار از پنج تا شش ماهگی به تخم می‌آیند. به علاوه، جوجه خروس‌های این نژاد هم زودتر به بازار مصرف می‌رسند.

انتخاب تخم مرغ مناسب

برای شروع کار مرغداری، انتخاب تخم‌مرغ خیلی مهم است. برای این که تولید پرفایده‌ای داشته باشیم، باید در انتخاب تخم‌مرغ بیشتر دقت کنیم.

یک تخم‌مرغ خوب را از ظاهر آن نمی‌توان شناخت، بلکه باید آن را در مقابل نور قرار دهیم. اگر کیسه هوایی که در یک سر تخم مرغ قرار دارد، با حرکت دادن تخم‌مرغ حرکت کند، این تخم‌مرغ برای جوجه‌شدن مناسب نیست. همچنین تخم‌مرغی که نطفه در آن پیدا نباشد، برای این کار خوب نیست.

شکل شماره ۱ـ اجزای اصلی تخم‌مرغ

تخم‌مرغ‌های جوجه‌کشی باید شکل و وضع طبیعی داشته باشند. شکل‌های نامناسب تخم‌مرغ مانند آهکی، کمربنددار، دراز و باریک با رنگ غیرطبیعی برای جوجه‌کشی مناسب نیستند. به طور معمول، تخم‌مرغ‌هایی که شکل هماهنگ و طبیعی داشته باشند، با وزن پنجاه تا پنجاه و پنج گرم برای جوجه‌کشی مناسب هستند.

تشخیص نشانه‌های مرغ کُرچ

مرغ‌های کرچ شب‌ها در لانه‌هایی می‌خوابند که در آن تخم می‌گذارند. اما مرغ‌های معمولی در لانه‌ای که تخم می‌گذارند، نمی‌خوابند. به علاوه وقتی که به مرغ کرچ نزدیک می‌شوید با صدای جیغ مانندی شما را می‌ترساند. همچنین پرهای گردن و بدن خود را پوش می‌دهد. در نتیجه، عضله‌های سینه‌اش دیده می‌شود و پوست بدنش به رنگ سرخ درمی‌آید. به علاوه، حرارت بدن مرغ کُرچ بالا می‌رود و کم‌خوراک می‌شود.

خوابانیدن مرغ کُرچ

محل خوابانیدن مرغ کرچ باید آرام و دور از سر و صدا و رفت و آمد باشد. همچنین اگر کمی تاریک و مرطوب باشد و هوا به خوبی در آنجا جریان داشته باشد، بهتر است. برای خوابانیدن مرغ کرچ می‌توان از یک جعبه یا سبد استفاده کرد. سپس کف آن را مقداری کاه یا کلش خشک ریخت. برای این که کاه بیرون نریزد، باید جعبه دست کم هشت سانتی‌متر لبه داشته باشد.

تعداد تخم‌مرغ‌ها

تعداد تخم‌مرغ‌هایی که زیر مرغ می‌گذارند به بزرگی و کوچکی مرغ و تخم مرغ‌ها بستگی دارد. سرد بودن یا گرم‌بودن هوا نیز در این کار در نظر گرفته می‌شود. در زمستان تعداد تخم‌مرغ‌های کمتر و در تابستان تعداد بیشتری می‌توان در زیر مرغ قرار

شکل شماره ۲ـ رعایت تعداد تخم‌مرغ‌های زیر مرغ در جوجه‌آوری مهم است

داد. به طور کلی باید تعدادی تخم‌مرغ زیر مرغ قرار دهید که وقتی روز بعد نگاه می‌کنید، هیچ یک از آنها پیدا نباشند.

گاهی، وقتی یکی از تخم‌مرغ‌ها از زیر مرغ کمی بیرون می‌آید، به آن توجه نمی‌شود. برخی فرض می‌کنند که اگر یکی هم درنیامد، اشکالی ندارد. ولی باید توجه داشت که مرغ کرچ به طور مداوم جای تخم‌ها را عوض می‌کند و آنها را می‌چرخاند. در نتیجه، هر تخم مدت چند ساعتی بیرون می‌ماند و سرد و فاسد می‌شود. گاهی برای یک یا دو تخم اضافه، تمام جوجه‌ها آسیب می‌بینند و یا تخم‌مرغ‌ها به کلی از بین می‌روند.

نگهداری جوجه‌ها در ماه اول

باید توجه داشته باشید که نگهداری جوجه‌ها در هفته اول بسیار مهم است. در حقیقت ماه اول، زمان حساسی در زندگی جوجه‌ها به حساب می‌آید. در روزهای اول

تولد باید دقت کرد که جوجه‌ها هنگام بیرون آمدن از لانه زیر پای مرغ مادر آسیب نبینند. همچنین زیر پای جوجه‌های بزرگتر یا حیوانات دیگر له نشوند.

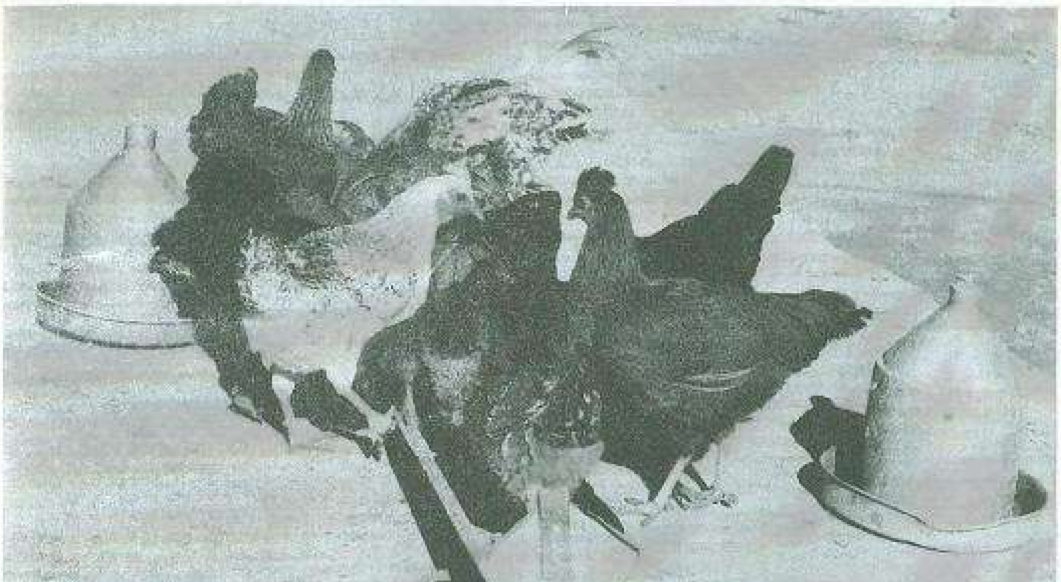
خوراک جوجه در روزهای اول باید به صورت پودر (آردی شکل) باشد. دادن دانه سالم به جوجه‌ها در هفته اول باعث مرگ آنان می‌شود. به علاوه باید دقت کرد که در لانه و مسیر حرکت جوجه‌ها دانه سالم نریخته باشد.

دوره رشد جوجه‌ها

مهمترین مشکل مرغداری بومی در کشور ما، زیادبودن تعداد تلفات جوجه‌ها و کم‌بودن تولید تخم مرغ است. در فصل بهار هر مرغی ده تا پانزده جوجه به دنبال دارد. ولی در پاییز این تعداد به دو تا سه جوجه می‌رسد. یعنی حدود هفتاد درصد جوجه‌ها تلف می‌شوند.

عامل‌های مهم تلفات جوجه‌ها و کم‌شدن تولید تخم مرغ

۱- بیماری‌ها و نزدن واکسن به موقع، باعث مرگ و میر جوجه‌ها می‌شود. با مراجعه به دامپزشکی و واکسن‌زدن جوجه‌ها و مرغ‌ها می‌توان از تلفات آنها جلوگیری کرد.

شکل شماره ۳- تهیه دانخوری و آبخوری متناسب با تعداد مرغها موجب کاهش آسیبهای فیزیکی آنها می‌شود

۲ـ آسیب‌های فیزیکی که با مدیریت و مراقبت‌های به موقع و درست می‌توان این مشکل را نیز برطرف کرد.

۳ـ کم شدن تولید تخم مرغ در مرغ‌های بومی، به دلیل کم‌توجهی به آنان برخی مرغ‌های بومی در طول یک سال بین چهل تا نود عدد تخم می‌گذارند. اگر انتخاب مرغ از نوع تخمگذار باشد و در زمان تخمگذاری غذای تکمیلی به مرغ‌ها داده شود، با مدیریت درست می‌توان تولید تخم مرغ را در یک سال به بیشتر از صد عدد رساند.

محل نگهداری مرغ بومی

در بیشتر روستاها برای نگهداری مرغ‌ها، محل مناسبی در نظر نمی‌گیرند. به طور معمول مرغ‌ها در گوشه‌ای از حیاط، سیاه چادر، گوشه آغل‌ها و غیره به سر می‌برند. برای بهترشدن تولید در مرغ بومی، لازم است لانه‌ای با رعایت نکته‌های ایمنی و بهداشتی ساخته شود. در ساخت لانه نکته‌های زیر را باید در نظر گرفت:

۱ـ با توجه به نوع آب و هوا و امکانات روستا، لانه مرغ از آجر، سنگ، بلوک سیمانی و غیره ساخته شود.

شکل شماره ۴ـ استفاده از سنگ و سیمان در ساختمان لانه، بهداشتی و مقرون به صرفه است

۲ـ کف لانه باید از زمین بلندتر باشد. به علاوه کف آن سیمانی بوده و شیب ملایمی داشته باشد تا هم به راحتی شسته شود و هم آب در آن جمع نشود. شیب لانه باید به طرف پشت آن باشد.

۳ـ دیوار لانه نیز باید سیمان‌کاری بشود.

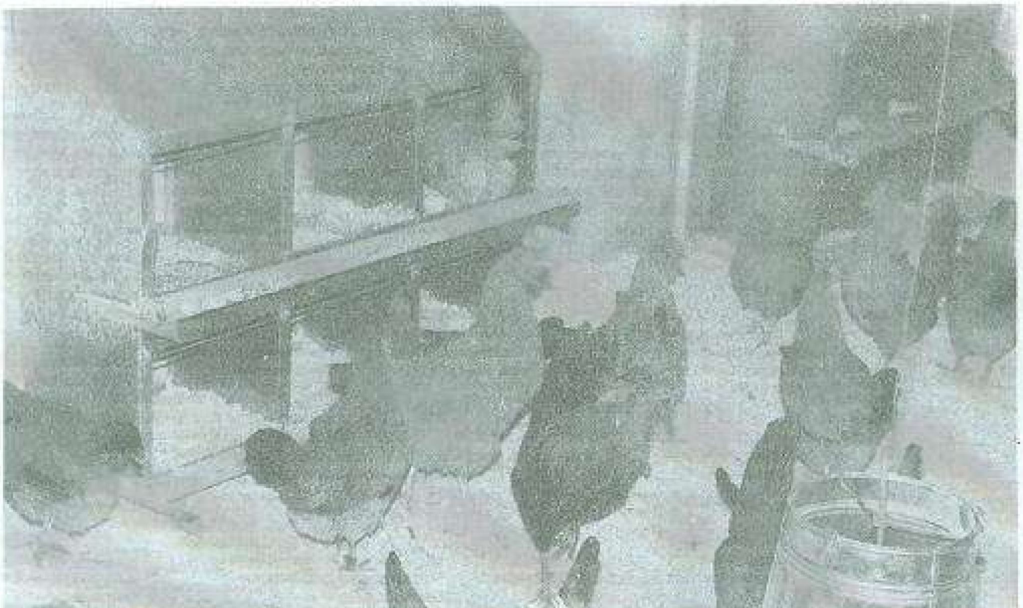
۴ـ لانه نباید در محل بادگیر ساخته شود.

۵ـ جهت لانه باید طوری باشد که درِ آن به طرف جنوب بوده و آفتاب به داخل آن بتابد.

۶ـ لانه مرغ باید طوری ساخته شود که در زمستان گرم و در تابستان خنک باشد.

اندازه لانه

برای هر چهار مرغ بومی یک مترمربع جا در لانه لازم است. به علاوه برای گردش مرغ‌ها در خارج از لانه، برای هر چهار مرغ دو متر مربع فضای آزاد لازم است. کاشت بعضی از علوفه‌ها مثل جو و شبدر در محل گردش مرغ‌ها برای استفاده آنان مفید است.

شکل شماره ۵ـ فضای لانه متناسب با تعداد مرغ‌ها در نظر گرفته شود

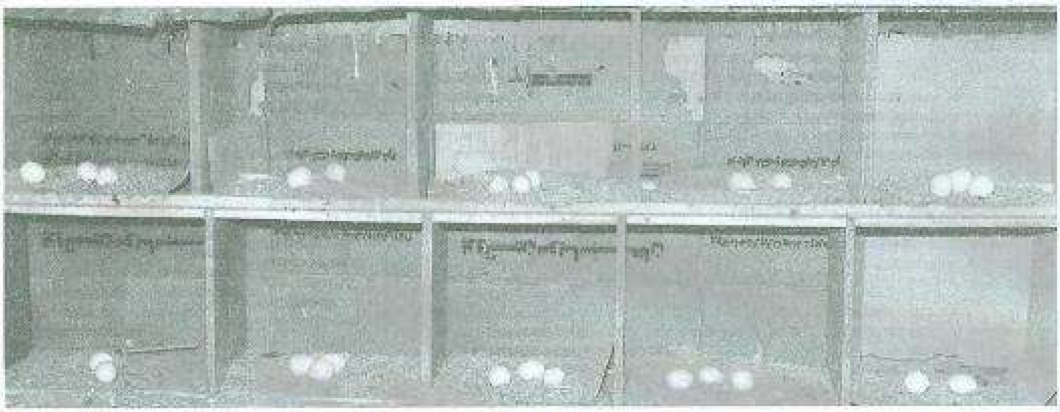
برای آبخوری مرغ‌ها بهتر است که از آبخوری سیفونی یا کله‌قندی استفاده کنید. هر پنجاه مرغ می‌توانند از یک آبخوری سیفونی استفاده کنند. همچنین برای هر بیست مرغ یک آبخوری کله‌قندی کافی است.

محل خواب مرغ‌های بومی

گاهی مرغ‌ها در لانه، در ظرف دانخوری می‌خوابند. همچنین در فصل تابستان، هنگام شب روی آغل‌ها یا جاهای دوردست می‌خوابند. در نتیجه، جانوران وحشی به آنان حمله می‌کنند. بنابراین لازم است در لانه‌هایی که سقف بلند دارند و در فضای باز، هنگام تابستان برای مرغ‌ها چوب خواب تهیه شود، پهنای چوب خواب باید حدود چهار سانتی‌متر و ضخامت آن سه سانتی‌متر باشد. طول چوب خواب برای هر مرغ بیست تا بیست و پنج سانتی‌متر در نظر گرفته می‌شود. بلندی آن از زمین برای جوجه‌ها چهل سانتی‌متر و برای مرغ‌ها نود سانتی‌متر مناسب است.

محل تخمگذاری

لازم است در یک قسمت لانه، محلی برای تخمگذاری مرغ‌ها در نظر گرفته شود. محل تخمگذاری باید طوری باشد که جمع‌آوری تخم‌ها راحت و کف آن پوشال داشته باشد. برای هر پنج تا شش مرغ تخمگذار یک محل برای تخمگذاری درنظر می‌گیرند. به علاوه، برای هر پنجاه مرغ یک متر مربع جا برای تخمگذاری لازم است.

شکل شماره ۶ـ وجود محل تخمگذاری به اندازه کافی باعث افزایش تعداد و حفظ کیفیت تخم‌مرغ‌ها می‌شود

شکل شماره ۷ـ جمع‌آوری فضولات از شیوع بسیاری از بیماریها جلوگیری می‌کند

شکل شماره ۸ـ شستشو و ضدعفونی مداوم وسایل مرغداری را هرگز فراموش نکنید

بهداشت لانه

۱ـ هر هفت تا ده روز یک بار، فضولات درون لانه‌ها را جمع‌آوری کنید و کف لانه را تمیز کنید.

۲ـ هر ده روز یک بار آبخوری‌ها و دانخوری‌ها را خوب شسته و با مواد مناسب ضدعفونی کنید.

۳ـ در لانه‌هایی که به صورت دوره‌ای مرغ پرورش داده می‌شود، باید بعد از خالی‌شدن لانه از یک دوره پرورش، سقف، دیوارها و کف ضدعفونی شود. در لانه‌هایی که به طور دایمی مرغ نگهداری می‌شود، هر یک ماه تا چهل و پنج روز یک بار باید لانه را ضدعفونی کنید.

۴ـ برای ضدعفونی می‌توان از آب آهک پنج درصد و یا محلول‌های ضدعفونی کننده دیگر استفاده کرد. هنگام استفاده از این محلول‌ها به دستور تهیه و مصرف آنها توجه کنید.

۵ـ هرگز به طور مداوم از یک ماده ضدعفونی‌کننده استفاده نکنید.

۶ـ مواد ضدعفونی‌کننده را از دسترس کودکان، طیور و دام‌ها دور نگه دارید.

غذای مرغ بومی

مرغ بومی می‌تواند از ته مانده سفره و باقی مانده محصولات کشاورزی استفاده کند. همچنین پَس چَر گیاهان زراعی نیز برای این مرغ قابل استفاده است. به دلیل حرکت زیادی که مرغ بومی دارد، می‌تواند حشره‌ها و کرم‌ها را نیز بخورد.

این مرغ‌ها نسبت به مرغ‌های ماشینی در برابر کمبودهای غذایی حساسیت کمتری دارند. مرغ‌های بومی از دانه‌های هضم نشده غلات در مدفوع دام‌هایی مانند گاو نیز استفاده می‌کنند.

در زمستان و هنگامی که تولید مرغ‌ها بالا است، مقداری غذای دستی نیز باید به مرغ‌ها داده شود. دانه‌های شکسته و نامرغوب که از بوجاری گندم و جو به دست می‌آیند، برای این کار مناسب هستند. همچنین دانه‌های ریز برنج که برای انسان قابل مصرف نیست، می‌تواند غذای مرغ‌ها باشد. زبره و سبوس گندم و برنج، تفاله‌های گیاهان زراعی، خرده‌سبزی‌ها و گیاهان علوفه‌ای نیز غذای خوبی برای مرغ‌ها هستند.

شکل شماره ۹- تغذیه یکسان گله مورد توجه قرار گیرد

رعایت بهداشت و پیشگیری از بیماری‌ها

همه ما می‌دانیم که پیشگیری از بیماری خیلی بهتر و به صرفه‌تر از درمان است.

پیشگیری به سه عامل بهداشت، مدیریت درست و مایه‌کوبی (واکسیناسیون) به موقع بستگی دارد.

در این جا به چند نکته بهداشتی اشاره می‌کنیم:

۱- جوجه‌ها را نباید در لانه‌هایی که مرغ در آنجا بوده قرار داد. مگر این که لانه به طور کامل تمیز و ضدعفونی شود، سپس جوجه‌ها را وارد آنجا کنیم.

۲- ظرف‌های آبخوری مرغ‌ها و جوجه‌ها باید به طور مرتب تمیز شود.

۳- دانخوری را باید تمیز نگه داشت. همچنین دانه‌هایی که با فضولات مرغ‌ها و جوجه‌ها مخلوط شده‌اند و یا کپک زده‌اند را باید دور بریزید.

۴- اجازه ندهید مرغ‌های بیمار وارد جمع مرغ‌های شما شوند.

۵- لاشه مرغ‌ها و جوجه‌های مرده را فوری از لانه خارج کنید و به همراه آهک در خاک دفن کنید.

شکل شماره ۱۰- لانه غیربهداشتی و نامناسب موجب بیماری و شیوع آن می‌شود

بیماری‌های طیور

بیماری‌ها بر اثر عامل‌های مختلف میکروبی، ویروسی، انگلی، قارچی، تغذیه‌ای و غیره به وجود می‌آیند. در این نشریه تنها به بیماری نیوکاسل که در بین مرغ‌ها خیلی شایع است، اشاره می‌کنیم. توجه داشته باشید که در پیشگیری از بیماری‌ها باید دستورهای دامپزشکی را اجرا کنید. همچنین هنگام بیماری طیور، فوری به دامپزشکی مراجعه کنید.

بیماری نیوکاسل

این بیماری از یک نوع ویروس به وجود می‌آید و باعث عفونت دستگاه تنفسی مرغ می‌شود. بسیاری از بیماری‌های خطرناک و کشنده طیور مانند برونشیت عفونی هم از بیماری‌های ویروسی هستند. بیماری نیوکاسل واگیردار است و در بسیاری از پرندگان مانند مرغ‌ها و بوقلمون‌ها دیده می‌شود. این بیماری در کشور ما از بیماری‌های خطرناک طیور به حساب می‌آید.

نشانه‌های بیماری آبریزش بینی، خِرخِرکردن، اشکال در تنفس و صدایی شبیه سوت‌کشیدن عطسه است. به علاوه مرغ بیمار، نفس نفس می‌زند، با دهان باز نفس می‌کشد، افسرده، گوشه گیر و بی‌اشتها می‌شود. کم‌کم، نشانه‌های عصبی مانند فلج و لرزش عضله‌ها نیز در حیوان به وجود می‌آید. بیماری نیوکاسل به سرعت به تمام مرغ‌ها منتقل می‌شود. یعنی در مدت سه تا چهار روز تمام مرغ‌های یک گله آلوده می‌شوند. زیرا ویروس بیماری از راه هوا پخش می‌شود.

پیشگیری و کنترل بیماری نیوکاسل

مهم‌ترین راه پیشگیری و مبارزه با این بیماری خطرناک، دور نگه داشتن طیور از ویروس بیماری است. به علاوه تزریق واکسن در پیشگیری از این بیماری خطرناک اثر زیادی دارد. برنامه تزریق واکسن به جوجه‌ها باید با توجه به نوع آب و هوای منطقه، نوع واکسن و دستور دامپزشک باشد.

شکل شماره ۱۱- واکسیناسیون قبل از ایجاد بیماری مفید خواهد بود

درمان

هنوز برای این بیماری، راه درمان قطعی کشف نشده است. تنها با رعایت نکته‌های بهداشتی و تزریق واکسن می‌توان از آلوده‌شدن طیور جلوگیری کرد. در صورت دچارشدن طیور به این بیماری باید همه آنان را از بین ببریم.

چند نکته مهم بهداشتی

- هنگام شیوع بیماری نیوکاسل با جداسازی طیور یا قرنطینه و مراجعه به دامپزشک بیماری را کنترل کنید.
- طیور را در برابر بیماری‌های مهم مثل نیوکاسل، آبله، مارک و غیره واکسن بزنید.
- طیور تلف شده را فوری از لانه خارج کنید و در محلی دور از لانه بین دو لایه آهکی دفن کنید.
- مقدار داروها و زمان دقیق خوراندن آنها را به طور دقیق رعایت کنید.

خلاصه مطالب

۱ـ نژاد مرغ تخمگذار سبک وزن و کوچک اندام است. مرغ‌های این نژاد، بیشتر وقت‌ها در حرکت و در حال جستجوی غذا هستند.

۲ـ تخم مرغ‌های بدون نطفه و بدون کیسه هوایی برای جوجه کشی خوب نیستند.

۳ـ مرغ‌های کرچ، شب‌ها در لانه‌ای که در آن تخم می‌گذارند، می خوابند. همچنین هنگام نزدیک‌شدن به آنان صدای جیغ مانندی از خود درمی آورند.

۴ـ در انتخاب محل خوابیدن مرغ کرچ باید دقت کرد. به علاوه، تعداد تخم‌مرغ‌ها باید به اندازه کافی باشد تا همه تخم‌ها در زیر مرغ قرار بگیرند.

۵ـ ماه اول برای جوجه‌ها بسیار حساس است، زیرا به مراقبت زیادی نیاز دارند.

۶ـ مهم‌ترین مشکل مرغ بومی، تلفات جوجه‌ها است. برای جلوگیری از این تلفات، واکسن‌زدن به موقع و جلوگیری از آسیب‌های فیزیکی بهترین راه است.

۷ـ لانه مرغ‌ها، باید از زمین بلندتر باشد. به علاوه کف و دیواره آن سیماتی و شیب‌دار باشد.

۸ـ مرغ بومی می‌تواند از ته مانده غذاها و باقی‌مانده محصولات کشاورزی استفاده کند.

۹- برای پیشگیری از بیماری‌هایی مانند نیوکاسل، آبله، مارک و غیره به مرغ واکسن بزنید.

۱۰ـ هنگام شیوع بیماری، جداسازی مرغ‌ها یا قرنطینه را انجام دهید.

پرسش و خودآزمایی

۱ـ نژادهای تخم‌گذار چگونه هستند؟

۲ـ تخم‌مرغ‌هایی که برای جوجه‌کشی انتخاب می‌شوند، باید چگونه باشند؟

۳ـ نشانه‌های مرغ کرچ کدامند؟

۴ـ چه محلی برای خوابیدن مرغ کرچ مناسب است؟

۵ـ اگر یکی از تخم‌ها از زیر مرغ کرچ بیرون باشد، چه می‌شود؟

۶ـ جوجه‌ها در ماه اول به چه مراقبت‌هایی نیاز دارد؟

۷ـ لانه مرغ‌ها باید چگونه باشد؟

۸ـ مرغ‌های بومی از چه غذاهایی می‌توانند استفاده کنند؟

۹ـ برای جلوگیری از تلفات مرغ‌ها چه باید کرد؟

۱۰ـ بیماری نیوکاسل چگونه منتقل می‌شود؟

۱۱ـ پنج نکته بهداشتی برای پیشگیری از بیماری‌ها بنویسید.

چند نکته :

ـ رعایت اصول بهداشتی در پرورش مرغ بومی باعث تولید خوب و افزایش درآمد شما می‌شود.

ـ از مهمترین اصول پرورش مرغ بومی انتخاب نژاد و تخم‌مرغ مناسب است.

ـ ماه اول زندگی جوجه‌ها بسیار مهم است. از آنها خوب مراقبت کنید.

ـ در موقع تخمگذاری، غذای تکمیلی به مرغ‌ها بدهید.

ـ در ساخت لانه از مصالح مرغوب و مناسب استفاده کنید.

ـ برای ضدعفونی لانه‌ها از آب آهک پنج درصد یا محلول‌های ضدعفونی‌کننده دیگر استفاده کنید.

ـ هر ده روز یک بار دانخوری و آبخوری را شسته و ضدعفونی کنید.

ـ مرغ‌های بیمار را بلافاصله از گله جدا کنید.

ـ مرغ‌ها و جوجه‌های مرده را به همراه آهک در خاک دفن کنید.

ـ واکسیناسیون بر علیه بیماری نیوکاسل را هرگز فراموش نکنید.

سازمان جهاد سازندگی استان لرستان
مدیریت ترویج و مشارکت مردمی